

מעבר אפק - אנטיפטרוס.

הדרך לשם מתחילה לרוב במנחת רונית. טיסה ישירה מזרחה לכביש 6, ומשם דרומה למעבר אפק. בערך באמצע הדרך בין חוות רונית לכביש 6 נבחין מדרום **בבית ברל**. זו היא מכללה הנקראת על שם ברל יעקב כצלסון. ברל עלה לארץ בעליה השנייה והיה ממנהיגי תנועת העבודה. אין לי כול כוונה לספר על האיש מעבר לכך- לא על אהובותיו, לא על זוגתו... אולי אקדיש לכך מספר מילים במאמר הבא.

בית ברל מנקודת מבט של מ"ג

מעבר אפק

כדי להבין את מעבר אפק, יש לזכור כיצד ניראה האזור עד שנות ה-30. וכך הוא מתואר: "הירקון הינו הנהר הגדול והעמוק בכל נהרות הארץ הנשפכים לים התיכון ומבחינת שפע מימיו עולה עליו רק הירדן לפיכך מהווה הוא ... מכשול טבעי ורציני לתנועה מצפון לדרום וההפך. רוחב הנהר בזרמו העליון מגיע בממוצע ל 20-12 מטר ובזרמו התחתון ל 35-30 מטר. עומקו בזרמו התחתון מגיע ל 4 מטרים בממוצע, כך שמי שרצה לעקוף את הירקון ואת ביצות השרון (אותם הזכרתי במאמר הראשון על נחל פולג- א.ה.), ולא לנוע על ההר, נאלץ בקטע זה לעבור ב-"מעבר אפק".

<http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ViewMsg.aspx?ForumId=1411&MessageId=152946315>

"מעבר אפק" הנו השטח שבין מעיינות הירקון במערב והשלוחות המערביות של הר שומרון במזרח. המעבר, שרוחבו כ-2.5 ק"מ, נקרא על שם העיר הגדולה "אפק" ששכנה במערבו. מעבר צר זה היה בעצם "צוואר הבקבוק" של אותה תקופה.

מי ששלט על המעבר שלט בעצם על התנועה בארץ ישראל, לכן לא פלא שלכול אורך ההיסטוריה הייתה התיישבות במקום, ובכול תקופה נערכו קרבות על מעבר אסטרטגי זה (משך של כ 5000 שנים) בעבר עברה כאן דרך הים (Via Maris) שהובילה ממצרים דרך ארץ ישראל לארם נהריים. (הסרה הפורה).

לא אסקור כול תקופותיה של העיר אפק, אך אציין חלק מהן. העיר הייתה בסיס מרכזי לקרבות חשובים. בה כונסו צבאות הפלשתים למלחמה בישראל בשתי הזדמנויות:

הראשונה:

לפני קרב אבן העזר- "ופלשתים חנו באפק" (שמואל א ד, א). בעקבות קרב זה נערך קרב מפורסם נוסף בו נשבה ארון הברית.

השנייה:

לפני המערכה עם שאול בגלבע: "ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה" (שמואל א כט, א)- על קרב זה דיברנו רבות בטיול הקודם:

<http://www.tapuz.co.il/Forums2008/ViewMsg.aspx?ForumId=1411&MessageId=153979933>

פרט מעניין: במרכז המבנה הגדול נערכו חפירות ושם סומן שטח אחד כשטח "א" (כלומר ממנו אין ציפיות רבות לממצאים); דווקא שם, מר כוכבי (המרצה שלי לארכיאולוגיה) חפר ומצא ארמון מצרי ושרידים מהתקופה הפלשתית (לא פלא שאומרים על הארכיאולוגים שהם: רודפי קדים (כדים...), מעלי חרס והולכי בטל (בתל..)).

בשנת 9 לפנה"ס בנה הורדוס בעמק היפה ביותר בממלכתו – היינו מעבר אפק (על פי יוסף בן מתתיהו) -- עיר חדשה וקראה על שם אביו, **אנטיפטריס** ("מלחמות היהודים" א כ"א, ט). בכול עיר רומית, היה רחוב ראשי אורכי שנקרא "קרדו" (מכאן יש לנו את ה-"קרדיולוגיה", העוסקת ב"Core"- הלב בלטינית) בימיו של הורדוס הרחוב הראשי שחצה את העיר מצפון לדרום – ה"קרדו" - רוצף. מאוחר יותר הוארך הקרדו דרומה ונחשף קטע רחוב הניצב לו. הסתבר כי בקרבת הכניסה לעיר, מדרום, נבנה "אודיאון" - תיאטרון קטן .

את הקרדו ואת האודיאון ניתן לראות היטב מהאוויר מדרום לחומת המבנה הגדול:

אנטיפטריס ממבט ממ"ג; בצילום רואים את המצודה העות'מאנית למעלה ואת הקרדו והאודיאון למטה.

המצודה העות'מאנית

מבנה זה ניבנה על פסגת התל בשנים 1572-1574. המבנה הוא בעצם המצודה העות'מאנית "פינאר באשי", ששרידים בולטים מאוד מחומתה וממגדליה ניצבים על התל עד היום; המצודה רבועה ולה ארבעה מגדלי פינה, שלושה מהם רבועים ואחד מתומן.

במלחמת העולם הראשונה ארבו הטורקים לבריטים שהגיעו מדרום, אלא שבמקרה זה הבריטים צלחו את הירקון לא רחוק מחוף הים, ובכך הצליחו להערים על הטורקים שחיכו להם במעבר אפק. (אגב, עד היום יש אנדרטאות היכן שהבריטים עברו, אחת מהן צמודה לאצטדיון ברמת גן). במבט מזרחה מעבר לראש העין, על הגבעות, נוכל להבחין בשרידי "מגדל צדק".

הצלבנים בנו כאן מבצר וקראו לו "פלא יופי" – "מיראבל", ואכן מהמבצר נשקף מראה מרהיב על מישור החוף. מאוחר יותר הממלוכים המוסלמים, שירשו את הצלבנים, חידשו את דרך הים ובנו מחדש מבצרים ו"חאנים" לאורך הדרך, בהם מגדל צדק. הכפר הערבי ששכן במקום נקרא "מג'דל יאבא" (המגדל השולט). המקום נודע גם בשם "מג'דל צאדק", על שמו של שייח' מוסלמי בשם צאדק אל ג'מעני, שעזב את כפרו בנפת שכם והגיע להתיישב במקום בראשית המאה ה-19 (את קברו של השייח' ניתן לראות בסמוך לאתר).

במלחמת השחרור השתלט הצבא העיראקי על המבצר וממנו שלט על מישור החוף. בפעולה מקדימה למבצע "דני" בו נכבשו בין השאר שדה התעופה לוד והערים לוד ורמלה, נכבש המבצר ע"י כוח של אלכסנדרוני.

בשנים 1917-1918 נסללה באזור מסילת רכבת ע"י הבריטים. מסילה זו הייתה חשובה ביותר. בקרבת מסילה זו הקימו הבריטים מחנה צבאי גדול שהיה הבסיס להקמת ראש העין.

מגדל צדק ממבט ממ"ג

ראש העין

באוגוסט-ספטמבר 1948 החל גל עליה מתימן לארץ, שכונה "מרבד הקסמים". 35,000 מן העולים הגיעו ממחנה הסמוך לעיר עדן בתימן ישר לשרידי המחנה הצבאי הבריטי. מעניין לציין כי אותם תימנים שמחו לעלות לארץ ישראל, ובעיקר לירושלים באותו קיץ חם. אבל... בחורף הראשון לשהותם ירד במרכז הארץ שלג שאף כיסה את מחנה העולים בו שהו. מאזור השומרון זרם שיטפון שהציף את מחנה העולים וגבה מחיר בנפש וברכוש. בסוף שנת 1951 הפכה

ראש העין ליישוב והוקם ועד מקומי. העולים מתימן המשיכו בראש העין את אורח החיים הישן: שפה, לבוש, מזון וחינוך. עד לפני מספר לא רב של שנים, היה ניתן לטייל במקום ולבקר אצל סופרי סת"ם, צורפים ובעלי מלאכה שעסקו במלאכות המסורתיות שהביאו איתם מתימן. חשוב לציין כי רובם לא היו מעולם חקלאים או רועים! אבל זה, כהקדמה לטיול הבא.....

בימים אלו, חשוב לי להזכיר קבוצה קטנה חלוצה שעשתה כאן היסטוריה- מדבר קבוצה של **חוצבי אבנים**. לא, לא תאילנדים ולא ערבים- אלא יהודים; ולא סתם יהודים- יהודים פולנים ורומנים. להלן הסיפור: בשנת 1924 החליטה חברת "סולל בונה" לפתוח מחצבה במגדל צדק. קבוצת הפועלים הראשונה שהובאה לשם מנתה 11 גברים ונשים, כולם בני העלייה השלישית, חברי "החלוץ" מפולין. הקבוצה הגיעה למגדל צדק השומם ובנתה שני צריפי עץ- האחד למגורים והשני לחדר אוכל. התנאים היו קשים. העבודה נעשתה באמצעות פטישים וחומרי נפץ שהוכנו באמצעים פרימיטיביים. מטרת הקבוצה הייתה להקים במקום כפר של חוצבים וחקלאים. משלא הצליחו לגייס הכספים לרכישת האדמות, עזבו את המקום. במקומם הגיעה למקום 'קבוצת הכ"ג' של חברי החלוץ מבסרביה ורומניה שעלו לארץ בשנת 1925. קבוצה זו מנתה כ-50 איש וביניהם מספר משפחות עם ילדים. בשנת 1927, עם המשבר הכלכלי הגדול, עזבו גם חברי קבוצה זו את המקום. מן החומר שהופק במחצבה זו, נבנתה תל אביב.. במאורעות 1936-1939 שיתקו הערבים את פעולת המחצבות מתוך מטרה לפגוע בבנייה היהודית בתל-אביב ובאזור. הפועלים היהודיים הותקפו בירי ומתקני המחצבות חובלו. ה"הגנה" שלחה למקום כוח בפיקודו של יצחק שדה. כוח זה הצליח לפגוע בכנופיות ולהביא לרגיעת האזור והפעלת המחצבות מחדש. הניסיון שנרכש כאן תרם לעיצוב התפיסה החדשה של הגנה פעילה (יציאה מן הגדר). תפיסה זו הביאה, כידוע, להקמת פלוגות השדה של ההגנה- הפו"ש. כפי שהזכרתי, במלחמת העצמאות במבצע "בתק" שהיווה חלק ממבצע "דני", נכבש הכפר; לוחמי גדוד 32 של חטיבת אלכסנדרוני כבשו את מגדל צדק.

אבי הרטמן

קישור לסרטון

<http://www.youtube.com/watch?v=01DvQ6vuvvA>